

Predicile lui Petru Maior, un moment de referință în evoluția discursului omiletic românesc

Vasile D. ȚĂRA

L'œuvre homilétique de Petru Maior a contribué de manière décisive au renouvellement et à l'occidentalisation du discours religieux dans les églises des roumains. Dans l'élaboration de ses prédications, le théologien uniato, qui a fait ses études à Rome et à Vienne, a combiné harmonieusement le modèle des sermons du moine jésuite Paolo Segneri avec les traditions homilétiques byzantine et roumaine. Par leur contenu, par leur forme et par leur présentation orale, les 129 prédications publiées par P. Maior ont changé profondément le discours homilétique roumain qui est devenu un moyen d'éducation religieuse et civique des chrétiens et un modèle d'organisation stylistique, rhétorique et linguistique pour la conception du discours religieux des roumains.

Toți cei patru corifei ai Școlii Ardelene au făcut studii teologice, începute la Blaj și continuate apoi la Viena și la Roma. Cu excepția lui Ion Budai-Deleanu, care a preferat viața laică, ceilalți trei: Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior au optat pentru viața monahală, primii doi rămânând călugări, în vreme ce Petru Maior a trecut la preoție, în 1784, ocupînd funcția de paroh și protopop al Reghinului timp de 24 de ani, pînă în 1809, cînd a fost ales și apoi numit cenzor al secției române a Tipografiei Universității din Buda, demnitate culturală foarte înaltă, ce se acorda numai intelectualului considerat a fi, la timpul respectiv, cel mai de seamă cărturar român din Ardeal. A deținut această funcție pînă la sfîrșitul vieții, în anul 1821. Înaintea lui, pe același post a funcționat Samuil Micu (1804-1806), iar Gh. Șincai a fost, un timp, corector la instituția respectivă.

Autorii monografiilor și studiilor consacrate Școlii Ardelene au analizat și au relevat, în detaliu, contribuția acestei mișcări socioculturale la emanciparea românilor transilvăneni și la inițierea procesului de modernizare în spirit latino-romanesc a limbii române literare, ceea ce a însemnat, de fapt, deschiderea drumului spre integrarea poporului român în comunitatea țărilor neolatine din apusul Europei. Opera teologică a cărturarilor Școlii Ardelene a fost, însă, mai puțin cercetată și, implicit, mai puțin apreciată de lingviști și de istoricii culturii

naționale. Clericii le-au acordat ceva mai multă atenție, dar nici aceștia n-au elaborat studii ample, referitoare la toate scrierile religioase ale teologilor ardeleni¹.

Corifeii Școlii Ardelene, ca și alți clerici transilvăneni din aceeași perioadă, implicați în această mișcare socioculturală înnoitoare, aparțin Bisericii Greco-Catolice din Transilvania, confesiune care a permis, încă din veacul al XVIII-lea, unei părți a creștinilor de aici să se îndrepte spre lumea catolică din Occident. În acel timp, aceasta era calea cea mai sigură și mai eficientă de intrare în Europa și de emancipare socială și culturală a românilor transilvăneni, care, de la adoptarea convenției *Unio Trium Nationum*, în 1437, erau tratați ca etnie tolerată și subdezvoltată în raport cu maghiarii, secuii și sașii din Ardeal.

Tinerii ardeleni trimiși la studii în capitala imperiului și la Roma, îndeosebi la Colegiul „De Propaganda Fide”, unde au studiat teologia și filozofia, urmau să devină teologi de elită ai Bisericii Unite din Transilvania, menirea lor fiind, în principal, să elaboreze textele fundamentale pentru preoții și enoriașii adepți ai noii confesiuni. Chiar dacă Ion Budai-Deleanu, despre care se spune că ar fi obținut titlul de doctor în teologie la Erlau (vezi DLit.R, 1979: 127), și Gheorghe Șincai nu s-au implicat decât sporadic în acest efort, Samuil Micu și Petru Maior au contribuit, însă, într-o măsură considerabilă la împlinirea acestui deziderat².

S. Micu a dat o nouă versiune românească integrală a *Bibliei*, pe care a editat-o la Blaj în 1795, dar mai întâi, în 1779, a publicat *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*, primul text românesc tipărit cu alfabet latin și cu ortografie românească, iar în 1784 a elaborat și a tipărit, la Blaj, *Propovedanie sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți*. Aceste cărți, fundamentale nu numai pentru oficierea cultului creștin, ci și ca texte de lectură pentru credincioși, au fost, fără îndoială, scrierile cu cea mai mare înrîmătură asupra contemporanilor din vasta operă a învățatului blăjean³.

Textele teologice publicate de Petru Maior reprezintă, de asemenea, partea cea mai cunoscută de către contemporani a operei sale. Cei care i-au studiat și i-au analizat mai târziu cărțile au stăruit, cu deosebire, asupra lucrărilor istorice și filologice ale cărturarului ardelean, care, desigur, se rînduiesc între cele mai importante scrieri științifice românești de la începutul secolului al XIX-lea,

¹ Lucrările publicate pînă acum pe aceasta temă (ex. Comșa 1921, Georgescu 1940, Mladin, Vlad, Moisiu 1957, Radu 1967, Protase 1973 a,b, Chindriș 1997, Stanciu 2003 ș.a) ar putea fi completate cu studii monografice mai aprofundate, extinse la întreaga operă telologică a învățaților transilvăneni, editată sau păstrată în manuscris, precum și la activitatea lor practică, în calitate de parohi, de profesori la instituții teologice de învățămînt, de cenzori și corectori ai cărților românești tipărite la Tipografia Universității din Buda etc.

² Traducerea *Bibliei Vulgata*, sub îndrumarea lui Petru Pavel Aron, constituie doar un eveniment ecleziastic și cultural important, dar fără efect concret, de vreme ce această operă nu a fost tipărită decât în anul 2005 (vezi ediția monumentală *Biblia Vulgata, Blaj 1760 – 1761*, I – V, Editura Academiei Române, București, 2005).

³ Opera telologică a lui S. Micu este, însă, mult mai vastă, întrucît “numără circa 60 de titluri, avînd aproximativ 22000 pagini (14200 pagini traduceri + 7800 pagini lucrări originale), din care s-au tipărit numai aproape 4000 de pagini (3300 p. traduceri + 500 p. lucrări originale)” (Mladin, Vlad, Moisiu, 1957: 75).

ignorând, aproape total, importanța scrierilor teologice pe care acesta le-a realizat: *Procanonul* (ms., 1783), *Protopapadichia* (ms.,1795), *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți* (Buda, 1809, 315 p.), *Didahii, adecă învățături pentru creșterea copiilor* (Buda, 1809, 139 p.), *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*, 3 vol. (Buda, 1810 – 1811, 680 p.), *Istoria bisericeii românilor atît acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre* (Buda, Tipografia Universității, 1813).

În istoria omileticii românești, cele cinci volume de predici editate de Petru Maior în doar trei ani reprezintă un moment de referință major, comparabil doar cu tipărirea, într-un interval de timp identic, a celor trei cazanii din secolul al XVII-lea: *Cazania* de la Alba Iulia (1641), *Cazania* de la Govora (1642) și *Cazania* lui Varlaam (Iași,1643). Dacă aceste din urmă trei cărți de învățătură, dar mai cu seamă cazania tipărită de mirtopolitul Varlaam la Iași, au pus temeiul discursului bisericesc la noi și au deschis drum limbii materne în Biserica Ortodoxă a românilor din Moldova, Muntenia și Transilvania, predicile lui Petru Maior, destinate îndeosebi credincioșilor greco-catolici și ortodocși din Ardeal (Radu, 1967: 658-659, 670-671), inițiază procesul de înnoire și de aplicare explicită a principiilor retoricii creștine de tip occidental în alcătuirea și rostirea predicii în limba română.

Prin opera lor omiletică, Samuil Micu și, mai cu seamă, Petru Maior au determinat o radicală schimbare a conținutului, a formei și a rostului predicii nu numai în bisericile românilor din Transilvania, ci și în cele din Principate. Începutul l-a făcut Samuil Micu, prin cele șapte predici originale și două traduceri publicate în 1784, pe care preoții greco-catolici și ortodocși le-au acceptat și le-au folosit deopotrivă, mărturie fiind și cele patru ediții succesive ale *Propovedaniilor*. Odată cu editarea predicilor lui Petru Maior, după ce, în prealabil, cele mai multe au fost rostite de autor în bisericile din ținutul Gurghiului, discursul religios în limba română cunoaște o schimbare semnificativă, care va fi determinantă pentru evoluția omileticii românești.

Samuil Micu și Petru Maior, ca și ceilalți clerici care i-au urmat, considerau predica nu numai cel mai important mijloc de propovăduire a moralei și învățării creștine, scop avut în vedere, aproape exclusiv, de autorii vechilor cazanii, ci și o modalitate eficientă de a face educație civică și intelectuală tuturor categoriilor de enoriași: tineri sau bătrâni, bogați ori săraci, culți sau ignoranți etc. Cei doi au ținut să precizeze acest lucru în prefețele cărților pe care le-au editat și, nu o dată, chiar în conținutul predicilor. Dacă îngăduitorul călugăr S. Micu își formulează îndemnul pe un ton mai blând, severul protopop Petru Maior le cere preoților să transforme predica într-un mijloc eficient de propovăduire a învățării lui Hristos și de educare a enoriașilor în conformitate cu cerințele moralei creștine și ale eticii sociale iosefiniste: „...nu fireți fără nevoită grijă cătră poporeni voștri: rugați, propoveduiți, dojeniți, amenințați, certați. Nu vă odihniți până ce nu se va da deplin deatornica slujbă lui D<u>mnezeu de la toți poporeni voștri, până ce nu vor înceta obiceiurile cele rele din poporul vostru, până ce nu se vor desrădăcina pisma,

vrăjmășiile dintră poporeni voștri, până ce nu se vor stinge necurățiile dintră poporeni voștri, până ce mai vîrtos tinerii nu se vor învăța bine întru învățatura cea creștinească” (Maior, I, 1810: 6-7), iar în *Didahii*, adresîndu-se părinților, le cere imperativ: „...faceți pre fiii voștri oameni buni, cetățeni buni, creștini buni” (Maior, 1809 b: 11). Afirmările de mai sus conțin, pe lîngă îndemnul tradițional la respectarea credinței și a moralei creștine, și coordonatele de bază ale programului educativ imperial (cf. Protase, 1973 b: 28).

Spre deosebire de cazanii, care aveau rostul de a explica semnificația textului biblic și de a-i determina pe enoriași să fie buni drept-credincioși, în propovedaniile lui Petru Maior identificăm, ca element inovator, „o adevărată «etică» a morții, punct de plecare necesar lui pentru formularea normelor morale din cadrul raporturilor dintre credincios și sine, credincios și aproapele, credincios și societate, elementele de etică socială apărînd adesea ca derivări ale unor considerații cu caracter general-uman” (Protase, 1973 b: 33). În acest sens, el spune: „Lumea iaste adîncul fărădelegilor! Să umblăm prin toate staturile și cetele oamenilor, vom vedea că toți sînt întru răutate puși. Pre ulițe mai multe jurămînturi și sudălmii se află decît pietri. În divanuri, întră judecători dreptatea e vîndută, căutarea în față mai mult cumpănește; boierimea în chielueli netrebnice, în mîndrie și în mîncări fără sațiu iaste răvărsată, pre supuși fără milă îi trage, îi smulge, îi stoarce, îi belește; stăpînitorii nu spre folosul cel de obște, ci spre al său priveghiază; pentru aceaia norodul fără sfială păcătuiaste, fieștecăriua i slobod a trăi cum îi place. Ostașii în tabără cu răotatea năravurilor pe tineri scândălisesc, pe cei căsătoriți cu răpirea jefuiesc; negușitorii mestecă marfa, prețul negoșului precum le place îl suie, înșelăciunile și ujurile înmulțesc cu sutele, toți la scumpete silesc. În tocmele și în contracturi nu e nici o credință, fac datorii fără treabă, care în veci să nu le mai plătească” (Maior, 1809a: 111). Integrarea frecventă în discursul omiletic a faptelor și întîmplărilor din viața cotidiană și din istoria socială reprezintă, de asemenea, o noutate importantă în alcătuirea predicii, în înțelegerea și în potențarea mesajului etic al acesteia.

O altă inovație, pe care Petru Maior o recomandă cu insistență preoților, este rostirea liberă a predicii în biserică și în orice altă împrejurare. Nemaifiind citită, precum cazania, predica devenea mai interesantă și mai atractivă pentru ascultători, întrucît preotul putea să le capteze mai bine atenția prin intonație, prin gestică și prin improvizații de comunicare menite să îmbogățească și să nuanțeze sensurile discursului. După el, propovedaniile citite din cărți nu-și ating scopul ca „cele zise de rost, pentru că cele de prin cărți sînt numai într-un chip hotărît întocmite, iară firile și mințile oamenilor sînt de multe feliiuri. Drept aceaia, una folosește la un feliu de oameni, alta la alt feliu de oameni; iară cel ce propoveduiaște de rost se sloboade și se întocmește după masura priceperii și lipsa ascultătorilor, pre carii anume va să-i folosească cu propovedaniia sa” (Maior, 1809a: [VII-VIII]).

Una dintre preocupările de căpetenie ale cărturarilor Școlii Ardelene a fost unificarea și modernizarea în spirit latino-romanic a limbii române literare. Dacă în textele științifice și în celelalte scrieri laice ale învățaților transilvăneni această

preocupare este evidentă, mai ales la nivel lexical, în textele bisericești este mai puțin detectabilă, lucru firesc de vreme ce limba și stilul cărților religioase sînt mai supuse tradiției decît în celelalte categorii de scrieri. Totuși, în omiletica lui Petru Maior găsim semne evidente de înnoire lingvistică și stilistică, ilustrate de grija autorului pentru claritatea, precizia și expresivitatea comunicării. De altfel, cărturarul poliglot, bun cunoscător al omileticii apusene, își mărturisește intenția de a înnoi, cu măsură, limbajul predicilor sale atunci cînd își motivează, cu argumente latiniste, opțiunea pentru termenul *predică*, utilizat în locul mai vechiului și tradiționalului *cazanie*, împrumutat din slavă: „Cuvîntul acesta, *predică*, e cuvînt vechiu românesc, carele părăsindu-se oarecînd, se împrumută alt cuvînt, de la sîrbi, și învățatura carea se făcea dumineca sau întru altă sărbătoare în beseaică cu cuvînt strein se anumi *căzanie*. Ci, de vreme ce sîrbii, ca să-și întoarcă împrumutul, acum au priimit cuvîntul nostru cel vechiu românesc, în gura lor, și de obște le place a chiuma zisa învățatură *predică*, pentru ce noi să nu luom iarăși cuvîntul nostru și, precum sîrbii, așa și noi mai cu cădîntă decît sîrbii să ne întrebunțăm cu dînsul? Că rușine ar fi noao, străinii să se desfăteze cu ale noastre, și noi să nu știm prețui ale noastre, care le avem de la vechii strămoșii noștri. Pentru aceeaia eu, lăpădînd cuvîntul strein *căzanie*, am pus în fruntea cărții aceștiia titula *Prediche*” (Maior, I, 1810: [IV-V]). Găsim aici prima formulare a crezului latinist mărturisit, în scris, de Petru Maior.

Scriindu-și predicile pentru toți românii: din nordul și din sudul Dunării, greco-catolici și ortodocși, Petru Maior s-a folosit de varianta unitară a limbii române culte din cărțile tipărite după 1750, pe care s-a străduit să o dezvolte folosind atît forme și termeni populari cu circulație mai largă în spațiul românesc, cît și neologisme împrumutate, cu precădere, din latină și din italiană, dar și din alte limbi europene, dacă aparțineau vocabularului internațional. Preocupat, ca și ceilalți teologi ardeleni, de accesibilitatea scrierilor sale religioase, Petru Maior a recurs cu prudență și numai atunci cînd a considerat că este necesar la neologisme și regionalisme mai puțin cunoscute. Spre deosebire de cărțile cu conținut laic, îndeosebi cele de economie, traduse ori prelucrate de el, unde abundă neologismele, în predici acestea apar mai rar și numai dacă aparțineau ori tindeau să intre în varianta cultivată a limbii române. Totuși, putem observa și în omiliile strădania autorului de a supune limbajul bisericesc tradițional unui proces de înnoire, desigur bine temperat, întrucît circulația acestor texte putea sluji la impunerea unor forme și cuvinte utile pentru unificarea și modernizarea exprimării cultivate românești.

Izbăviți de povara și de riscurile înlocuirii slavonei cu româna în cărțile bisericești și în oficierea serviciului divin, întrucît această operațiune se încheiase pe la începutul secolului al XVIII-lea, Samuil Micu și Petru Maior își propun să revizuiască, din perspectiva retoricii creștine, forma și modul de prezentare a predicii adresate enoriașilor români. Dacă ținem seama de faptul că la școala din Blaj, unde a predat Samuil Micu și a învățat (un an a și predat, ca profesor) Petru Maior, *poetica* și *retorica* erau discipline de bază, dar mai ales datorită contactului

direct, pe care cei doi cărturari poligloți l-au avut cu omiletica Bisericii Catolice, cu scrierile de retorică vechi și moderne, precum și cu specialiștii în domeniu de la Universitatea din Viena și de la Vatican, ni se pare cu totul firească strădania lor de a da o formă nouă, mai cizelată din punct de vedere stilistic și lingvistic, predicii scrise și rostite în română. Pentru ei, vechile cazanii românești, care descindeau aproape exclusiv din *Cartea românească de învățătură...* a mitropolitului Varlaam, nu mai corespundeau formal și, parțial, teologic așteptărilor și nevoilor firești ale românilor greco-catolici.

Protopopul Petru Maior își începe impresionanta colecție de omilii cu predicile funebre, întrucât le consideră a fi cele mai apte pentru convingerea ascultătorilor de adevărul învățaturii creștine. În opinia sa, numărul celor care participă la un serviciu funerar este mai mare decât al celor care vin la biserică, între aceștia aflându-se și oameni de condiții socioculturale și de confesiuni diferite, iar starea lor psihică îi face mai receptivi la spusele preotului care oficiază prohodul (vezi Maior, 1809b: [II]). Adresându-se preoților care urmau să se folosească de predicile funebre editate de el, Petru Maior le atrage atenția asupra câtorva obligații fundamentale ce le revin atunci când își aleg și rostesc predica:

a) Preoții trebuie să aibă o bună cultură teologică, iar dacă nu o au, ar fi necesar să citească măcar toate predicile incluse în volumele respective, ca să poată alege textul cel mai potrivit pentru fiecare ocazie.

b) Alegerea predicii să se facă în funcție de calitatea și pretențiile ascultătorilor. Pentru oamenii simpli, el le recomandă, ca și Samuil Micu, să recurgă la propovedanii „cu curgere de graiu mai de jos” (Maior 1809a: [IV]), iar pentru cei mai instruiți, cum sînt, de pildă, orășenii, preotul ar trebui să recurgă la „materia aceea care iaste în propovedaniile cele ce sînt după adîncul ritoricesc țesute” (Maior, 1809: [V]).

c) Preotul este obligat să citească atent predica pe care o alege, să-i pătrundă înțelesurile și să o adapteze în funcție de calitățile și defectele celui la căpățîiul căruia o rostește.

d) Preotul trebuie să capteze atenția tuturor ascultătorilor, inclusiv a celor care au venit acolo „ca să cîrtească asupra curgerii graiului propoveditorului”, dar care, „îndulcindu-se de rîul cel ritoricesc, au ascultat cu luare-aminte adevărul cel vecinic, carele pătrunzindu-i cele din lontru ale inimii lui, cu darul D<u>ului sf<î>nt, mai îndreptat s-au întors acasă decât unii căroră li se părea că ei pentru evlavia s-au adunat la auzirea aceștii propovedanii” (Maior, 1809a: [V-VI]).

e) Obținerea azeziunii ascultătorului la mesajul transmis de propovedanii poate fi asigurată îndeosebi prin „măestria ritoriei cu care sînt întocmite” (Maior, 1809a: [VI]) atît de cel care le-a publicat, cît și de cel care le-a reprodus oral în fața ascultătorilor.

Pornind, probabil, de la predicile călugărului iezuit Paolo Segneri, pe care le-a studiat în perioada cînd a învățat la Colegiul „De Propaganda Fide” din Roma, unele dintre lucrările acestuia aflîndu-se și în biblioteca Seminarului din Blaj (vezi Georgescu, 1940: 13-22; Radu, 1967: 671; Laura Stanciu, 2003: 210), Petru Maior

a realizat o operă omiletică impresionantă nu numai prin cantitate (129 de predici), ci și prin calitate. Chiar dacă unii cercetători au susținut că predicile publicate de învățatul ardelean sînt, în întregime, traduceri după Paolo Sagneri, poate și după alți oratori ecleziastici mai vechi sau mai noi (Oct. Bârlea 1948: 132), iar Petru Maior nu-și asumă niciodată paternitatea, precizînd pe foaia de titlu a fiecărui volum că predicile sînt *culese* de el, ar trebui să admitem, totuși, că preotul cărturar a tradus, a adaptat și a creat predici după modelul celor pe care le-a găsit în omiletica apuseană din vremea lui, dar și în cea antică sau în cea românească, pentru că, deși era greco-catolic, el nu a ignorat omiletica ortodoxă de tip bizantin (cf. Radu, 1967:671; Laura Stanciu 2003: 211-212). Dar, așa cum afirmă Laura Stanciu, învățatul ardelean „s-a detașat [...] de climatul tradițional și a exemplificat prin opera sa omiletică o deschidere diferită spre alt orizont cultural”, aflat sub semnul „iluminismului catolic” și „sub impactul modelelor oferite de literatura occidentală a vremii și a programului reformist austriac, întemeiat, în mare măsură, pe ideile Reformei catolice, ce-și propunea o ameliorare a vieții culturale prin pastorație spre asimilarea treptată a laicității, dar care s-a dovedit, în același timp, perfect încadrabil formulelor pietății, specifice barocului catolic” (Stanciu, 2003: 217).

În această împrejurare, era firesc ca Petru Maior să nu-și organizeze discursul funebru, duminical sau ocazional numai după modelul textului biblic sau al sfinților părinți recunoscuți ca mari oratori, ci să recurgă și la preceptele retoricii creștine și ale celei laice, care-i permiteau să-și alcătuiască predica în funcție de interesul și de puterea de înțelegere a auditoriului.

Convins, ca și ceilalți cărturari ai Școlii Ardelene, că românii transilvăneni vor putea dobîndi drepturi sociale și respectul celorlalte naționalități din Transilvania mai cu seamă prin învățătură, Petru Maior a recurs la predică nu numai pentru a transmite și a tîlmăci învățătura creștină, ci și pentru a face educația continuă a enoriașilor pînă la sfîrșitul vieții fiecăruia dintre aceștia. De aceea, își recomanda opera omiletică editată între 1809 și 1811 nu numai preoților, ci și tuturor credincioșilor, ca text esențial de lectură și de educație creștină și civică.

3. În analiza structurii lingvistice și a expresivității textelor religioase, care sînt, prin excelență, traduceri și prelucrări după originale străine, contează mai puțin modelul urmat de cel care a transpus în română textul sacru decît capacitatea acestuia de a mînuși limba română și mai ales măiestria stilistică și retorică de a comunica și de a se face ascultat în această limbă.

Chiar dacă Petru Maior n-a avut preocupări teoretice în domeniul retoricii, din predicile sale reiese că avea o bună pregătire în acest domeniu și, ca protopop, le recomandă preoților să studieze și să aplice cunoștințele de retorică în adaptarea și rostirea predicii din amvon.

În toate omiliile sale, sînt respectate secvențele fundamentale obișnuite ale discursului, în general, și ale celui ecleziastic, în special: *exordiul* sau introducerea, *naratio* sau tratarea și *peroratio* sau încheierea. Spre deosebire de cazaniile tradiționale, care încep, de regulă, cu o pericopă mai dezvoltată, ce conține tema

predicii și reprezintă suportul întregului discurs, la începutul predicilor lui Petru Maior este reprodus doar un verset din pericopă, echivalent cu o propoziție sau o frază foarte scurtă, ce conține, însă, o idee esențială, pe care predicatorul o dezvoltă făcând apel și la alte texte biblice sau la explicații izvorâte din meditația ori din experiența sa personală. Formula prin care se adresează auditoriului, care, în *Propovedanii* și *Didahii* este, de cele mai multe ori, „jalnici ascultători”, iar în *Prediche* este „iubiții miei frați”, „dragi creștini”, „pravoslavnici creștini”, „dragul meu creștine” etc., apare, de obicei, în interiorul primei fraze din exordiu și se repetă, ca o expresie incidentă, în momentele esențiale ale predicii. Exordiu, prin care preotul face pregătirea credincioșilor în vederea receptării mesajului, este uneori scurt și imperativ: „O, amară iaste moartea, jalnici ascultători! Amar mie!” (Maior, 1809a: 117). De cele mai multe ori este, însă, o frază amplă, în care se face o referire generală privitoare la o atitudine sau la un comportament greșit ori chiar imoral: „Precum mulți părinți se vor osîndi pentru păcatele care însuși ei le fac pentru fiii lor, așa mulți așîderea nu vor scăpa de mânia lui Dumnezeu, carea, pentru păcatele ce le fac fiii lor, va veni preste ei” (Maior, 1809b: 41). Pentru un auditoriu mai elevat, introducerea poate fi mai dezvoltată, cu trimiteri la învățăturile sfinților părinți sau ale filozofilor din Antichitate: „Nu e de a întreba, zice Augustin la *Solilocfie*, cap.2, de unde vine moartea, ci mai bine se întrebi de unde nu poate veni? De vreme ce nemica nu iaste în firea lucrurilor cu carea ca cu o unealtă să nu ne poată omorî moartea (Maior, 1809a: 23); „Orice lucru carele desfătează, de va fi față, împiadecă, ca să nu poți judeca drept despre dînsul de trăbuie să-l alegi au să-l lapezi, de vreme ce acela întunecă mintea cu dragostea sa și trage cătră sine inima omului. Așa învață Aristotel, vîrfu filozofilor, și aduce înainte trista pildă a troianilor, asupra căroa greu războiu rădicase grecii pentru Elena, ce o ținea troianii la dînșii” (Maior, 1809b: 88-89).

În predicile lui Petru Maior găsim, ca și în cazanii, aceleași momente ale *tratării*: explicația, argumentarea, istorisirea, critica ereziilor și a comportamentului necreștinesc etc., numai că protopopul ardelean este mai profund și mai subtil în explicații, mai doct în istorisire, mai convingător în argumentație și mai vehement în critică. Deși în omilii nu se cultivă spiritul polemic, Petru Maior recurge și la această componentă a retoricii, proprie discursului laic. Totuși, preferința lui se îndreaptă spre tonul didactic, adesea poruncitor, prezent mai ales în *Didahii*. Ca în toate tipurile de discurs, Petru Maior recurge adesea la digresiuni menite să aducă o explicație suplimentară temei tratate, dar și să relaxeze atenția prea încordată a auditoriului.

În omiletica lui Petru Maior se acordă, ca și în retorica antică, o importanță aparte secvenței finale sau *perorației*. În această parte a predicii se fixează, rezumativ, conținutul temei abordate în discurs, prin *aplicație* se obține participarea afectivă a credincioșilor la învățătura transmisă, iar prin *exhortație*, aceștia sînt îndemnați la îndeplinirea zilnică a învățăturii date de preot.

La Petru Maior, mai mult decît la vechii autori de cazanii, iese în evidență grija pentru claritatea, precizia și expresivitatea comunicării. Chiar dacă, în esență,

respectă structura și tradiția limbajului bisericesc din epoca veche, el manifestă și chiar își mărturisește o tendință de înnoire a mijloacelor de exprimare, cel puțin la nivel lexical. În acest scop, teologul transilvănean apelează atît la împrumuturi din latina cultă, cît și la termeni regionali și arhaici, îndeosebi la cei moșteniți din latină, dar nepreluți de româna literară modernă. Iată numai cîteva exemple: a. neologisme: *apostrofi*, *cauză*, *contract*, *dedicație*, *esemplu*, *predică*, *scândălisi* etc.; b. termeni arhaici și dialectali, păstrați din laină: *ajun* „post”, *astruca* „îngropa”, *custa* „a trăi”, *stîlpări* „ramuri verzi, crenguțe sfințite de preot” etc. Trebuie să precizăm, însă, că atît neologismele, cît și termenii dialectali sau arhaici folosiți de Petru Maior se găsesc, mai mult sau mai puțin frecvent, și în scrierile altor învățați români din Transilvania și chiar din Principate.

Limbajul figurat, alcătuit din epitețe, comparații, metafore, metonimii, alegorii, hiperbole etc., reprezintă o componentă esențială a limbajului omiletic folosit de cărturarul ardelean. La el, însă, aceste elemente ale comunicării expresive sînt, adesea, mai rafinate, mai elevate și mai eficient incluse în context. Dintre toate, comparația îi oferă cele mai numeroase și variate posibilități nu numai de mlădiere stilistică, ci și de nuanțare, de clarificare și amplificare semantică a discursului. Alese în funcție de tema prediciei, dar și de condiția socioculturală a auditoriului, comparațiile sînt luate din realitatea și din experiența comună a credincioșilor sau din surse cărturărești elevate, ca în exemplele următoare: „[...] omul ce moare cunoaște că în clipa aceasta se sfîrșește viața și acum desmierdările și poftele lumii ca fumul pier” (Maior, 1809a:107; „Eșind Domnul H<risto>s din Erihon, unde făcuse multe minuni, vinea ca să între în Ierusalim biruatoriu, însă nu cu fală, precum fac împărații cei pămîntești, nu vru a întra șăzînd într-un car tras de tigri, precum odinioară împăratul Caligula, sau tras de lei, precum împăratul Marc Antonie, sau tras de elefanți, precum Pompeiu, sau de cerbi, precum împăratul Avrelian” (Maior, I, 1810: 93-94).

Figurile stilistice de tip retoric, precum: apostrofa, exclamația, interogația retorică, invocația retorică, repetiția, antiteza, inversiunea, eufemismul, reticența, suplicația etc., ocupă, de asemenea, un loc aparte în structura lingvistică a discursului propus de Petru Maior. Cele mai frecvente sînt exclamația, interogația retorică și apostrofa: „O, vai! mă tem să nu gîndească aceasta: o, Mîntuitoriule Is<us>e H<ristoa>se! Iată eu, plin de păcate și gol de fapte bune, sînt înstreinat de la tine! O, de ț-aș fi slujit așa cu sîrguință ție precum am slujit poftelor lumești, o, cît mai cu mîngăiare aș muri!” (Maior, 1809a: 104); „Dacă a nu pedepsi păcatul atîta fu de neplăct lui D<u>mnezeu, ce va fi a lăuda păcatul? Ce va fi a spori păcatul? Ce va fi a încredința păcatul? Ce va fi a se face începătoriu blăstămat păcatului? Putea-vor, oare, ticăloșii aceștia părinți avea nădejde de spăsenie?” (Maior b:16); „Unde e mintea voastră, creștinilor, carii întru acesta chip creșteți și grijiți pre fiii voștri, pre născuții voștri. Vreți voi mai bine să faceți bucurie diabolilor cu creșterea fiilor voștri? Și vreți voi mai bine să se osîndească născuții voștri la munca cea vecinică a tartarului cu diabolii împreună, au să se ferească de-a pururea în raiu cu îngerii?” (Maior, 1809b: 87-88) etc.

În literatura omiletică românească din epoca veche și premodernă, doar *Didahiile* lui Antim Ivireanul sînt comparabile, sub aspect stilistic, cu predicile lui Petru Maior. Nefiind, însă, tipărite decît spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, didahiile rostite de mitropolitul muntean, deși sînt mult superioare vechilor cazanii, n-au putut influența discursul omiletic românesc în măsura în care au făcut-o predicile publicate de Petru Maior între 1809 și 1811.

În concluzie, putem afirma că discursul religios propus și practicat de Petru Maior, dar și de ceilalți teologi ai Școlii Ardelene, marchează trecerea de la cazania tradițională la predica românească modernă, mai bine structurată din punct de vedere formal și mai bogată din punct de vedere ideatic, cu o finalitate morală, teologică și etică mai precisă. După cum sublinia Laura Stanciu (2003: 214), „Maior s-a detașat [...] de climatul tradițional și a exemplificat prin opera sa omiletică o deschidere diferită spre un alt orizont cultural, ce a prilejuit desacralizarea parțială a temelor generale privitoare la morală și viață, compatibile cu pragmatismul iluminist”.

Bibliografie

1. Izvoare

Maior, 1795 = Petru Maior, *Protopapadichia* (1795), Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, Clusium, 1997

Maior, 1809a = Petru Maior, *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809

Maior, 1809b = Petru Maior, *Didahii, adecă învățături pentru creșterea copiilor*, Buda, 1809

Maior, 1810 = Petru Maior, *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*, partea I-III, Buda, 1810-1811

Maior, 1813 = Petru Maior, *Istoria bisericei românilor afit acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, Tipografia Universității, 1813; vezi și ed. Ioan Chindriș, București, Viitorul Românesc, 1995

Mîcu, 1784 = Samuil Mîcu, *Propovedanie sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj, 1784

2. Studii

Bârlea, 1948 = Oct. Bârlea, *Ex Historia Romana: Ioannes Bob. Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*, Frankfurt/Main, 1948

Chindriș, 1997 = *Studiu introductiv* la Petru Maior, *Protopapadichia*, Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, Clusium, 1997

Comșa, 1921 = Gh. Comșa, *Istoria predicei la români*, București, 1921

DLit.R, 1979 = *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Ed. Academiei, 1979.

Georgescu, 1940 = Ioan Georgescu, *Un izvor literar al lui Petru Maior: Paolo Segneri, Quaresimale*, în „Studii italiene”, 1940, nr. VII, p. 13-22

Mladin, Vlad, Moisiu, 1957 = N. Mladin, I. Vlad și Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain – Teologul*, Sibiu, 1957

Munteanu, 1960 = *Opera canonică a lui Petru Maior*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVIII, 1960, nr. 9-10, p.791-816

Protase, 1973 a = Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973

Protase, 1973 b = Maria Protase, *Opera omiletică a lui Petru Maior*, în „Mitropolia Ardealului”, XVIII, 1973, nr. 1-2, p.28-38

Radu, 1967 = A. Radu, *Opera omiletică a lui Petru Maior*, în „Studii teologice”, seria a II-a, XIX, 1967, nr. 9-10, p. 656-673

Stanciu, 2003 = Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj Napoca, Editura Risoprint, 2003